

DOI 10.36074/grail-of-science.24.09.2021.49

ФІЛОСОФІЯ КОНФЛІКТУ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА ДИСТРИБУТИВНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Дяченко Наталія Іванівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права
Державний вищий навчальний заклад „Донецький національний
технічний університет”, Україна

Анотація. Робота присвячена проблемі конфлікту в умовах дистрибутивної справедливості та відображенні її філософськими теоріями. Конфлікт розглядається як процес буття окремої людини та суспільства в цілому в контексті діалектики конфліктності та толерантності. Проблема актуалізується сучасним станом суспільства та формуванням нових видів конфлікту, пошуку шляхів зниження їх деструктивного впливу в умовах суспільства розподільчої справедливості. Конфліктогени акумулюються переважно не в сфері матеріального, а в сфері духовного буття людини. Вони сприяють формуванню рис когнітивного дисонансу та агресивного світосприйняття. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків соціальних явищ надасть можливість виявити закономірності їх впливу на свідомість особистості.

Ключові слова: конфлікт, конфліктоген, аномія, дистрибутивна справедливість, толерантність, гідність.

Проблема конфлікту відноситься до числа тих, які досліджуються в різних сферах гуманітарного знання. Але тільки в XX столітті починає формуватися філософія конфлікту, яка прагне до теоретичного обґрунтування сутності, причин та закономірностей конфлікту, виявлення його нових форм та пошуку шляхів зниження їх руйнівного впливу. Тому з кожним роком поглиблюється аналіз конфліктів з метою їх можливого управління та використання позитивних складових.

Стан нашого суспільства, яке знаходиться в умовах інформаційної нерівності та токсичного контенту, комеморативних протиріч, соціальної нестабільності, - великою мірою залежить від чітких уявлень про природу і причини конфліктів, методику попередження і управління ними у всіх сферах суспільного буття. Особливо це актуалізується потребою сучасного розподілу суспільних благ на шляху до суспільства соціальної справедливості.

Проблема філософії конфлікту загальнолюдська. Про це свідчать дослідження Т.Гоббса, Дж.Локка, А.Камю, Д.Мілля, Е.Фромма, Р.Дарендорфа, К.Лоренца та інших, які з різних позицій аналізували феномен агресивності, протистояння, деструктивності людини в контексті комунікації, відносин з

державою та суспільством.[1] Багато уваги філософії конфлікту приділяли і українські дослідники А.І.Берлач, Л.М.Геримова, Г.Г.Ложкін, М.В.Примуш, Т.Т.Яхно, С.С.Яремчук та інші.[2] Разом з тим, філософія конфлікту як комплексне явище, що знаходиться на перетині всіх напрямів людського буття, ще чекає своїх дослідників.

Зважаючи на вищевикладене, метою статті є спроба осмислення філософії конфлікту в умовах суспільства дистрибутивної (розподільчої) справедливості.

З погляду філософії конфліктологія – це сфера наукових знань про шляхи і способи передбачення, попередження та подолання суперечностей буття людини, суспільства, держави. Єдиного визначення поняття „конфлікт” немає, але більшість українських науковців погоджуються з визначенням Г.В.Ложкіна: „конфлікт можна позначити як зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб’єктів – сторін взаємодії”.[3] Але в широкому розумінні конфлікт – це протиріччя як таке, але буття і є протиречним. Тому, на наш погляд, конфлікт повинен розглядатися з позиції діалектики буття.

Конфлікти мають велике значення в житті окремої людини, держави, суспільства в цілому. Вони сприяють задоволенню потреб людини, формують ієрархію цінностей під впливом соціально-економічного стану. Побудова засад соціальної держави, в центрі якої – людина в сукупності своїх цілей розвитку та ціннісних установок, - передбачає втілення принципу розподільчої справедливості, який має чітке окреслення і захищений на законодавчому рівні. Розподільча (дистрибутивна) справедливість залежить і від інших чинників: політичних, економічних, правових, морально-етичних. Кожен з них може викликати конфлікт від особистісного до загальнонаціонального. А справедливість розподілу суспільних благ демонструє не тільки рівень соціального порядку суспільства, але і рівень демократії, свободи, можливості ефективного попередження конфліктів та створення відповідних умов для зниження впливу негативних факторів у всіх сферах суспільного буття. З певної легітимної процедури, яка захищає звичайно, діалектика сучасних комунікацій потребує постійної уваги та вдосконалення тих інструментів, які не тільки впливають на стійкість економіки, але і всього суспільства. Політика розподілу завжди мала досить протиречний характер, зважаючи на апеляцію до соціальної справедливості. Тому не випадково ще Аристотель в своїй хрестастиці розглядав два види справедливості – зрівняльну і пропорційно розподільчу. Історична концепція визнає поділ справедливим, якщо надбання матеріальних і духовних благ здійснюється не за конкретною схемою, а внаслідок легітимної процедури, яка захищає принцип індивідуальності П.Сорокіна: дуальності особистості та збалансована потребами соціального партнерства. Внаслідок порушення цих принципів суспільство проходить через конфлікт, який або створює нові зв’язки, або руйнує вже наявні. Саме конфлікт захищає людей і суспільство від кумулятивного процесу агресивних станів, які можуть привести навіть до дій масового насильницького характеру. Особливо це стосується тих суспільств, в яких діє обґрунтована економічно, але руйнівна в довгостроковій перспективі розподільча справедливість. В Україні останнім часом склалася критична ситуація в системі розподілу. За оцінками

закордонних аналітиків в нашій країні 10% населення отримує 40% доходів кінцевого споживання, з яких 90% є тіньовими; а 40% населення має 10% доходів, з яких 0% - тіньові.[4] Це означає, що більша частина населення України не тільки отримує мінімальні доходи, але і в більшому ступені поповнює бюджет держави. В умовах інформаційного суспільства доцільно згадати відомий висновок П.Сорокіна: стійкість всієї соціальної системи залежить від двох параметрів: рівня життя більшості населення і рівня диференціації прибутків. Він підкреслював, що чим нижчий рівень життя і більші відмінності між бідними і багатими, тим більша вірогідність конфліктів у суспільстві, які виходять за межі інтересів конкретної особистості та набувають ознак біфуркації. Найчастіше дослідники проблеми зосереджують увагу на економічній стороні проблеми розподільчої справедливості, яка, на наш погляд, більш реальна для вирішення, ніж морально-етична, ідеологічна та політична.

Так, на думку М.М.Бахтіна, людина здатна свідомо співставляти свою поведінку зі встановленими в суспільстві усталеними нормами. В цьому випадку зовнішні подразники переходять у внутрішні, перетворюючись в переконання людини та її усвідомлений вибір.[5] З економічної сфери конфліктогени переходять в емоційну і починають проявляти себе вчинками вищого емоційного негативізму: агресивністю, вандалізмом, булінгом, сімейним насиллям тощо. Аномія проявляється не тільки в порушенні соціальних норм, але і в ескапізмі – прагненні відокремити себе від суспільних прав, позбавитися соціально активної позиції, протестувати мовчанням, саботувати навіть ґрунтовні соціальні цілі. Ще в умовах Нового часу Дж.Локк розрізняв конфлікт як взагалі ворожість і війну, яка впливає на людину як обмеження її свободи, або втрату останньої. І якщо Т.Гоббс вважав, що поза державою людина не може існувати: „...государство – это владычество разума, мир, безопасность, знания, благосклонность”.[6] Дж.Локк вважав, що держава тільки забезпечує вже наявні права: свободу розпорядження собою і своїм майном в межах „законів природи”.[7] Якщо держава не створює відповідних умов, то проста антипатія в будь-якій сфері соціального буття призводить до агресії, яка має вплив на суспільство, особливо під тиском натовпу.

Агресія супроводжує людину впродовж життя. Багато сучасних дослідників пов'язує агресивність з конфліктністю. На думку Е.Фрома, К.Лоренца - агресія є підставою конфлікту. Інші (Г.Зіммель) вбачають у конфліктах основу історичного розвитку. Р.Дарендорф пов'язує інтенсивність конфлікту з нестабільністю самої соціальної системи. Представники Франкфуртської школи М.Коркхаймер та Г.Маркізе пов'язували конфлікти з соціальною справедливістю та свободою особистості. Останнім часом дослідження філософії конфлікту розглядають з позиції забезпечення гідності та толерантності особистості. В умовах посилення гуманітарної складової суспільства саме ці якості забезпечують морально-етичну стійкість та толерантну поведінку навіть в умовах несправедливого розподілу.

Толерантність передбачає можливість вільної свідомості визнавати право іншого на інше, відмінне. Тобто толерантність - це вищий рівень

раціональності: чим вище усвідомленість феноменів навколишнього світу, тим очевиднішою стає толерантність. Дослідник проблеми Д.Міллер виділив два види толерантності як соціальної практики: істинну і репресивну. Перша не тільки окреслює права людини, але і забезпечує їх реалізацію; друга форма толерантності побудована на прагненні позбавити людину індивідуальності за допомогою всіх інструментів масової культури.[8] У цьому випадку людині здається, що вона не оцінена суспільством, окремою групою або людиною. Перехід на емоційний рівень сприйняття призводить до агресії навіть за уявних проявів несправедливого розподілу. Тому комунікація повинна базуватися на соціумній інформаційній стійкості та критичному мисленні щодо подій навколишнього світу. Критичне мислення пов'язане не тільки з базовим знанням в тій чи іншій галузі суспільного буття, але і з культурою самого мисленнєвого процесу. Без логічного аналізу неможливо побачити суперечності та невідповідності інформації, що зазвичай викликає протидію. Особистість, що мислить критично, завжди враховує багатовекторність закладених в інформацію змістів і позбавляється парадоксального та емоційного алгоритму своїх дій.

Підвищенню конфліктності, на думку Е.Фромма, закономірно сприяє і розподіл праці. Він вважав, що цей процес формує суспільство, в якому тиск та насилля є панівними, що призводить до зростання конфліктності як окремої людини, так і суспільства в цілому. Е.Фромм пропонує шлях до подолання деструктивних явищ у вигляді „радикального гуманізму”.[9] У понятті закладений парадокс: для кого ця вимога? В ній відсутній суб'єктно-центричний вимір. Чи повинна людина проявляти толерантність, коли її права порушені; коли законодавці встановлюють алогічні правила суспільного буття, а роботодавці підтримують не професіоналів, а своїх родичів? Відсутність реальної демократії сприяє формуванню апатичних фаталістів, пристосуванців, не здатних навіть до відкритого конфлікту. Так, в роботі „Психоаналіз і релігія” Е.Фромм підкреслював: „Приспособленный человек”, в моем смысле слова, - это человек, который выставляет себя товаром, в нем нет ничего устойчивого, определенного, кроме потребности доставлять удовольствие и готовности менять роли. Пока ему это удастся, он в какой-то степени находится в безопасности; но измена высшему Я, человеческим ценностям ведет к внутренней пустоте и непрочности, которые проявятся, как только что-то пошатнется...».[10] Позитивний розвиток суспільства залежить від творчої активності окремих його членів та їх вибору щодо цінностей матеріального і духовного характеру. Успіху досягають спільноти, в яких переважають доброчесні особистості з чіткими життєвими орієнтирами та відчуттям гідності.

Гідність є виміром внутрішнього стану миру. На думку українського дослідника І.Карівця, в Україні до цього часу відсутній суб'єктно-об'єктний вимір людини тому, що головною ознакою його наявності є визнання гідності людини.[11] Головним мотивом Революції гідності було бажання реалізувати свій потенціал продуктивної активності в житті, коли наявні соціальні структури і інститути влади не надають такої можливості. А відсутність дієвої правової бази; аномія, яка панує в нашому суспільстві, породжує не тільки девіантну

поведінку, але для думаючої людини є приниженням її як патріота. Тому від сучасної системи несправедливого розподілу загальнонаціональних благ страждає, в першу чергу, її національна гідність. Гідність передбачає відповідність встановленим в суспільстві матеріальним і духовним пріоритетам. Подвійні стандарти, ігнорування потреб людей державними інститутами неприпустиме в умовах демократії. Люди, які витиснуті суспільством за межі існування, за пограну гідність відповідають агресією, жорстокістю, бажанням руйнувати те життя, яке вважають ситим і безтурботним незаслужено. Ці люди, гідність яких перекреслена, є соціально небезпечними для всього суспільства тому, що їхні дії виходять за межі раціональності. А політична несвобода сприяє формуванню ідеології „прихованого приниження”.

Таким чином, конфліктогени глибоко входять у свідомість людини, набувають рис когнітивного дисонансу та сприяють формуванню людини з негативним або навіть агресивним світосприйняттям. Особа перекладає відповідальність за своє принижене становище на соціальне середовище: професійне, сімейне, культурне, руйнуючи їхні базові підвалини. В умовах суспільства розподільчої справедливості конфліктогени акумулюються не в сфері розподілу матеріальних благ, хоч це, безумовно, суттєвий елемент буття пересічного українця. Багатовікова адаптація до важких умов існування сприяла формуванню „програми відповідей”. Так, втрата 10 млн. людського ресурсу за останні роки – яскравий приклад вирішення конфлікту окремого громадянина з державою. Але в умовах відверто несправедливого розподілу суспільного багатства потенційно довгостроковими і непередбачуваними є втрати суспільства, пов’язані з приниженням честі і гідності громадян, відсутністю правового захисту і соціальної безпеки, сформованим відчуттям другорядності тощо.

Висновки.

1. Конфлікт трактується неоднозначно у філософській літературі, як і в інших галузях гуманітарного знання. Разом з тим, конфлікт відіграє велику роль у формуванні системної стійкості особистості в умовах дистрибутивної (розподільчої) справедливості. Конфлікт за визначенням є закономірним явищем. Він захищає людину і суспільство від кумулятивного процесу агресивних станів, діагностує комунікативні відносини різних рівнів.

2. Стан суспільства сталої дистрибутивної (розподільчої) справедливості залежить від багатьох впливових факторів. Розподільча справедливість є індикатором рівня соціального порядку, демократії та свободи. Порушення законів розподілу, принципу соціальної справедливості закономірно викликає посилення деструктивних явищ та агресивності окремої соціальної групи та суспільства в цілому.

3. Негативні наслідки порушення розподілу матеріальних і духовних благ останнім часом проявляють себе в більшому ступені у духовній сфері та мають характер довгострокової зміни моральних настанов. Тому в умовах суспільства дистрибутивної справедливості особливого значення набуває аналіз причинно-наслідкових зв’язків соціумних явищ та їх впливу на духовну стійкість особистості.

Список використаних джерел:

- [1] Гоббс Т. (2001) Философские основания учения о гражданине. Минск: Харвест; Москва: АСТ; Локк Дж. (1988) Соч. в 3 т.- Т.3. Москва.: Мысль; Камю А. (1990) Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. (А.М.Руткевич, пер с фр). Москва: Политиздат; Фромм Э. (1990) Анатомия человеческой деструктивности. (Г.В.Швейник, пер. с англ.) Москва: Прогресс; Дарендорф Р. (2002) Современный социальный конфликт: Очерки политики свободы. (Л.Ю.Пантина, пер. с нем.) М.: РОССПЭН; Лоренц К. (1994) Агрессия (Так называемое «зло») (Г.Ф.Швейник, пер с нем.) М.: Прогресс: Универс.
- [2] Берлач А.І. (2007) Конфліктологія. Київ: Університет „Україна”; Герасіна Л.М (2004) Проблеми правової конфліктології: феноменологічний, гносеологічний та праксеологічний аналіз. Харків: Право; Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. (2006) Психологія конфлікту. Київ: Видавничий дім „Професіонал”; Примуш М.В. (2006) Конфліктологія. Київ: Видавничий дім „Професіонал”; Яремчук С.С. (2008) Сучасні теорії в конфліктології. Чернівці: Рута; Яхно Т.П. (2017) Конфліктологія та теорія переговорів. Київ: Центр учбової літератури.
- [3] Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. (2006) Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. Київ: Видавничий дім „Професіонал”.
- [4] Мандебура В. (2019) Політекономія відчуження та експлуатація праці: ретроспекція підходів та проблеми сучасності. *Економічна теорія*, №3, 5-28.
- [5] Бахтін М.М. (2019) До філософії вчинку. *Психологія і суспільство*, №1, 5-34.
- [6] Гоббс Т. (2001) Философские основания учения о гражданине. Минск: Харвест; Москва: АСТ.
- [7] Локк Дж (1998). Сочинения: в 3т.: пер с англ. Т.3. Москва.: Мысль.
- [8] Милль Дж.С. (2000) О свободе. О свободе. Антологія мировой либеральной мысли (1 пол. XX века). (А.Н.Неведомский, пер. с англ.). Москва.: Мысль, 288-392.
- [9] Фромм Э. (1990) Иметь или быть? Анатомия человеческой деструктивности. (Г.Ф.Швейник, пер. с англ.). Москва.: Прогресс.
- [10] Фромм Э. (1989) Психоанализ и религия. Сумерки богов. Москва: Политиздат, 143-221.
- [11] Карівець І. (2017) Революція гідності в гуманітаристиці України. *Філософська думка*, №6, 99-110.